

TYKHE YA DA FORTUNA

Emre OKAN¹

Özet

Yunan dünyasının, Olympos'lu olmamasına rağmen, bir Olympos'lu kadar saygı gören tanrıçasıdır Tykhe. Şans, talih, beklenmeyen ya da umulmayan başarıların tanrıçasıdır. Pausanias, Pindaros gibi antik yazarlar tarafından da övgüyle söz edilen çok sayıdaki tasviri, hem Yunan hem de Roma İmparatorluğu'nun geniş coğrafyasında ne kadar saygı gören bir tanrıça olduğunu ortaya koyar. Tanrıça Tykheya da Roma'daki adıyla Fortuna, insanlara iyi şans ve talih getirmesinin yanında, kötü şans veya kötü olaylar da getiren bir tanrıçadır. Tykhe genellikle başında, bir kentin koruyucusu olduğunu gösteren kule şeklindeki tacı ve elinde bereketin ve bolluğun sembolü olan bereket boynuzu (cornucopia) ile tasvir edilmiştir. Bunun yanında, özellikle Roma'nın doğu eyaletlerinde (Antiokheia, Ceasarea, Berytus, Mısır) ve Küçük Asya'da bir gemi pruvası ile ya da elinde tuttuğu bir dümen ile olan tasvirlerinde, deniz ya da nehir taşımacılığını ve ekonomisini simgelemiştir. Farklı coğrafyalarda, o kültüre özgü tanrılar ile birlikte ortak tapım görmüş olan tanrıça adına yapılmış az sayıda tapınak vardır. Tanrıça ile ilgili en önemli görsellere kent sikkeleri üzerinde rastlanır. Anadolu sınırlarında, tanrıçanın en sağlam heykellerinden biri bugünkü Düzce İli, Konuralp Mahallesi sınırlarındaki Prusias ad Hypium antik kentinde, 1931 yılında bulunmuştur. Bu heykel, bölgedeki tarımsal ekonominin ve ticaretin önemini vurgulamak için başında bitkisel bezemeli yüksek bir taç, sağ elinde bir dümen ve sol kolunda, içi olasılıkla bölgeye özgü meyveler ile dolu bir bereket boynuzu ile sağlığın simgesi bebek tanrı Pluto'yu (Asklepios) tutar biçimde betimlenmiştir. İ.S. 2. yüzyıla tarihli bu eser bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir.

Anahtar Kelimeler: Tykhe, Fortuna, Şans, Bereket boynuzu, Prusias ad Hypium.

¹ Yrd. Doç. Dr. Emre OKAN, Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü emreokan@duzce.edu.tr

TYCHE OR FORTUNA

Emre OKAN

Abstract

Tyche is a Greek goddess that is respected as much as Olympians, although she is not an Olympian. She is the goddess of chance, fate and unexpected success. Many images and statues, which are mentioned by ancient writers such as Pausanias and Pindar with praise, reveal that how an important figure in the vast geographical area of Greek and Roman social world. The Goddess Tyche in Greece or Fortuna in Rome is also famous for bringing bad chance or events for people as well as good fortune. The goddess has generally been portrayed with her attributes such as mural crown which symbolize of her patronage of the cities, cornucopia which represent the fertility and abundance. Her descriptions with rudder or prow, which are seen in especially Roman eastern provinces (Antioch, Caesarea, Berytus, Egypt) and Asia Minor, are associated with the importance of maritime trade or river transportation. She had a small number of Temple, because she generally had to share her divinity with other deities. The most of her images are frequently depicted on the city coins. One of the most preserved statue of Tyche was come to light within the boundaries of Prusias ad Hypium ancient city in modern Konuralp (or Üskübü) in 1931. This statue, which is represented with a high crown with floral decoration, cornucopia that full of with many region-specific fruits, child god Pluto (wealth), and a rudder that is held by Goddess' right hand, emphasize the agricultural important of the city. This statue is dated to 2nd century AD and now, it is exhibited in İstanbul Archaeology Museum.

Keywords: Tyche, Fortuna, Goddess, Chance, Horn of Plenty, Prusias ad Hypium.

GİRİŞ

Bir Olymposlu olmamasına rağmen, Klasik Yunan Tanrıları kadar saygı gören Tykhe, Antik Çağ'ın kader, şans ve umulmayan başarıların tanrıçasıdır. Bugüne kadar hakkında pek çok yayın ve tez yapılmış tanrıçanın bünyesinde taşıdığı kavramlar, bugün de varlığını güçlü biçimde korur. Bu makale, Tanrıça Tykhe'yi Antik Dönem sanatındaki tasvirleri ile yorumlamayı amaçlar. Bu sayede, şimdiye kadar bulunmuş en sağlam heykelinin ele geçtiği Prusias ad Hypium antik kentinin de en önemli figürlerinden biri olan bu tanrıçayı daha yakından tanıma fırsatı elde edilecektir.

Tykhe, ya da Roma'daki adıyla Fortuna, Yunan Mitolojisi'nde Titanlardan Okeanos ile Thetis'in 3000 kızından biridir (Hesiodos, 360). Behçet Necatigil "Mitologya" adlı eserinde Tykhe'den şu şekilde bahseder (Necatigil 2003; Erhat 1997: 288-289):

"Uygun kader, şans, umulmayan başarı tanrıçası, Homeros'un eserlerinde görülmez, en eski şairler içinde onun en güzel tasviri Pindaros'tadır (Olymp. Ode XII). Hellenismus devrinde Tykhe, bütün öteki tanrıları unutturan çok yaygın bir tanrıça oldu. Caesar'in kendi Tykhe'sine olan güveni meşhurdur. Bu güven, onu sonunda bütün ikazları hiçe" sayarak mahvolmaya götürdü. Tebdil giymiş olarak, bir balıkçı kayığında Dyrrhachium'dan İtalya'ya geçmek isterken, kayığın firtınadan çekinmesi üzerine, ona şöyle bağırmişti. «Durma, sen Caesar'ı ve Caesar'in Tykhe'sini götürüyorsun!» — Tanrıça Tykhe, resimlerde çok yer alır. Elinde bereket boynuzu yahut bir gemi dümeni ile veya yuvarlanan bir küre üzerinde kanatlı olarak tasvir edilir. Yunanlılar şansın açık olsun yerine «Agathe Tykhe» (İyi Tykhe ile!) deyimini kullanırlardı. İtalya da Latium bölgesinde eski bir kültü olan şans, baht tanrıçası FORTUNA, İsa'dan önce birinci yüzyıldan sonra Yunanlıların Tykhe'si ile özleştirildi, Tykhe'nin Latince adı oldu."

Çok fazla mitolojik hikâyesi bulunmasa da Tykhe, İ.Ö. 4. yüzyıldan itibaren Yunan dünyasında ve sonrasında Roma İmparatorluğu'nda çok sevilmiş ve saygı görmüş bir tanrıçadır. Ancak bir Olympos tanrısı değildir. Tykhe'nin bünyesinde kişiselleştirilen şans ve talih kavramları, antik Yunan dünyasında çok eskiden beri aşına olunan kavramlardır ve birçok antik yunan şairi ve filozofu bu kavramları odak noktası haline getirir (Matheson 1994).

Tanrıça Tykhe, Yunan dünyasında insanlara iyi şans ve talih yanında, kötü şans ve olaylar da getiren bir karakterdi. Bu yönü ile kişiliği önceden tahmin edilemezdi. Kötülüğü getirmesi yönüyle bir diğer tanrıça olan Nemesis ile benzerlik gösterse de, Nemesis, "adalet dağıtan" olarak kötülüğü hak edene verirken, Tykhe'de böyle bir durum söz konusu değildi, yani Tykhe hak edene de hak etmeyene de kötülük verebilen bir tanrıçaydı (Matheson 1994).

Antik şairlerden Pindaros, Tykhe'nin gücünün denizlerden ve yaşayan tüm insanlardan daha üstün olduğunu vurgularken, onu Okeanos'un kızı olması nedeniyle denizel bir tanrıça olarak tanımlar. Bunun yanında Tykhe Yunanistan'da tarımsal ekonomide deniz ticareti ile doğru orantılı olarak önemi artmış bir tanrıçadır (Matheson 1994)

TYKHE İLE İLGİLİ TASVİRLER

Tanrıça Tykhe ile ilgili tasvirlerin en erken tarihli olanı- henüz ele geçmemiş olsa da-antik yazarlardan Pausanias tarafından anlatılır. Pausanias'a göre bu tanrıça heykeli Smyrna kenti için heykeltıraş Baupalos tarafından yapılmış bir heykeldir (Palagia1994, Pausanias Nat. Hist. 36). Yine Pausanias'a göre Tykhe'ye özgü bir simge olan bereket boynuzu (*cornucopia*) ve onun fonksiyonları da ilk kez Baupalos tarafından tanrıçaya verilir. Pausanias, Arkaik Döneme tarihli bu en erken Tykhe heykelinin, bir kentin tanrıçası olduğunu belirtir şekilde *polos** giydiğinden bahseder.

Antik yazarlardan Pindaros, Tykhe'yi "bir kenti kuşatan" ya da "bir kenti destekleyen" anlamlarına gelen "*pherepolis*" sıfatıyla tanımlar. Birkaç örnek dışında, Tykhe'ye adanmış heykellerin çoğu, Kule Taç (*muralcrown*) giyen figürlerdir (Matheson 1994). Yukarıda bahsedilen Smyrna örneği tamamen antik kaynakların aktarımına dayanır. Ancak, henüz İ.Ö. 4. yüzyıldan önceye ait, bir kente adanmış Tykhe kültürüne dair bir kanıt mevcut değildir. Bu da, Baupalos'un, Tykhe heykellerinin yaygınlaşmaya başladığı Hellenistik Dönem'in bir heykeltıraşı olduğu ancak heykelin Arkaik Dönem'e ait olması gerektiği yorumunu doğurur (Palagia 1994; Heidenreich 1935). Tanrıçanın kültürünün Arkaik Döneme kadar uzandığını kanıtlayan en önemli bulgu, Sikyon antik kentinde, Dioskurlar Tapınağı'na bitişik durumda bulunmuş Arkaik Dönem tapınağıdır (Matheson 1994: dipnot 10).

* Tanrıçalara özgü yüksek başlık.

Atina, İ.Ö. 4. yüzyılda, bir kent tanrıçası olarak Tykhe'nin ve kültürünün varlığını ortaya koyan yazıtlara ev sahipliği yapar. Bu yazıtlar, Tykhe'nin Atina'da, diğer tanrılarla ortaklaşa tapım gören bir tanrıça olduğunu gösterir. Bu durumu destekleyen önemli bir kanıt, Atina'daki Prytaneion yakınlarında bulunmuş ve antik yazar Aelian tarafından, ünlü heykeltıraş Praksiteles'in bir işi olarak yorumlanmış "Agathe Tykhe" heykelidir (Matheson 1994: 20).

Atina dışındaki coğrafyada da, kültlerine rastlanan Tykhe, buralarda da, başka tanrılarla ortak tapım görür. Bunun yanında, Tykhe ile birleştirilen tanrı ve tanrıçaların sayısı, Atina yazıtlarında belirtilen de çok daha fazladır. Bunlar arasında Nemesis, Dionysos, Aphrodite, Hekate, Zeus Sosipolis, Kader Tanrıçaları Moiralar ve Ana Tanrıça Kybele sayılabilir.

Tanrıça Tykhe'nin Kule Taç dışında, en belirgin ve ona özgü atribütü, bereket boynuzudur (cornucopia). Makalenin giriş kısmında da bahsedildiği gibi, bu atribütün ilk kez Arkaik Dönem'de heykeltıraş Baupalos'un Tykhe'sinde görüldüğü Pausanias tarafından bildirilmiştir. Buna rağmen bazı araştırmacılar, bu duruma şüpheyle yaklaşır. Örneğin Fullerton, Tykhe'nin asla geç dönemlerde arkaizan biçimde tasvir edilmediğini, İ.Ö. 2. ve 1. yüzyıldaki heykel uygulamalarının Neo-Attik olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını, bunun yanında da Baupalos'un varlığına da şüpheyle yaklaştığını belirtir (Arya 2002: 70-71). Cornucopia Tykhe ya da Fortuna'nın simgesi olarak, İ.Ö. 2. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlasa da, bu simge, birçok Yunan ve Latin Tanrıça'nın (Demeter, İsis vb) simgesi olarak da kullanılmaya devam etmiştir (Arya 2002: 73). Bu simge, tanrıçanın getirdiği bolluk, bereket ve iyi şansın bir simgesidir. Bunun yanında tarımsal bir simge ve mitolojide Zeus'u doğumundan sonra yetiştiren Keçi Adam Amaltheia'nın da boynuzudur. İ.Ö. 5. yüzyılda cornucopia yer altı tanrılarının atribütüdür. İ.Ö. 4. yüzyıldan itibaren ise bu atribüt "Agathe Tykhe" tarafından taşınmaya başlar. Bununla ilgili en erken tasvir Atina'daki Asklepios kutsal alanında bulunmuş bir kabartmadır (Villard 1997). Tykhe, ekonomisi tarıma dayalı, basit köylerde yerleşik erken Yunan kentlerinde, bolluk ve bereket getirdiğine inanılan bir su perisinin, geç dönem versiyonudur. Kentleşme sürecinde, yani "Polis" olma aşamasında, yalnızca bolluğun ve bereketin değil aynı zamanda kentlin de tanrıçası olarak kabul görür.

Gerek Yunan kültüründeki Tykhe olsun gerekse Roma'nın Fortuna'sı, her ikisinde de bereket boynuzunun simge olarak kullanılmış olması, bu tanrıçanın her iki kültürde de "Agathe Tykhe" ya da "Bona Fortuna" olarak yani bolluk ve bereket getiren yönüyle vurgulanmak istenmesiyle açıklanabilir.

Kıta Yunanistan'da Atina dışında, Tykhe'nin kutsal sayıldığı kentlerden biri Korinth'tir. Korinth'teki Tykhe tapınağına ilişkin ilk bilgiler yine antik yazar Pausanias'tan gelir (Edwards 1990). Pausanias tanımlamasında, kentteki *forumun* batı ucunda, Poseidon heykeli olan bir çeşme yakınında, mimari bir kompleksten bahseder. Scranton, Pausanias'ın *forumda* saat yönünde hareket ettiği varsayımından yola çıkarak F Tapınağını Tykhe Tapınağı olarak tanımlar (Edwards 1990, Scranton 1951). Williams ise Pausanias'ın saat yönünün tersine hareket ettiğini, bu yüzden bahsettiği tapınak için en uygun yapının D Tapınağı olduğunu belirtir ve bu tezini desteklemek için de, tapınak yakınlarında bulunmuş, tapınaktan daha geç tarihli bir Tykhe heykelini kanıt olarak gösterir (Williams-Fisher 1975). Korinth'te Tykhe kültürünü gösteren en önemli buluntu, kule taç takmış, yüzün yarısı eksik olan bir baş parçasıdır (Edwards 1990: Pl. 83a) (*Resim 1*). Her ne kadar İ.Ö. 4. yüzyıl heykel sanatının izlerini taşısa da, heykel üzerinde yapılan stilistik çalışmalar bu başın İ.S. 1. yüzyılın ikinci yarısı ya da İ.S. 2. yüzyılın başına tarihli olabileceğini gösterir.

Resim 1. Tykhe Başı. Korinth. (Edwards 1990)

Korinth'te ele geçmiş bir diğer önemli Tykhe heykeli, Torlana-Hyeraptina Tipi olarak tanımlanır ve İ.Ö. 5. yüzyıla ait bir Attika işinin kopyası olduğu iddia edilir (Kane 1985) (*Resim 2*). Bu Korinth kopyasının özelliği, sağ ayağının bitişiğinde bir tekerlek izinin olmasıdır. Bu tekerlek motifini genellikle tanrıça Nemesis ile ilişkilendirilir. Louvre Müzesi'nde sergilenen bir kabartma üzerinde Nemesis dört kollu bir tekerleğe yaslanmış elinde bir ölçü çubuğu tutar biçimde tasvir edilir

(Edwards 1990). Ölçü çubuğu insan davranışlarındaki ahlaki limitleri simgeler ve Roma Dönemi Nemesis ikonografisi için standarttır. Tekerlek motifi ise Nemesis'in insanların talihlerini döndürdüğünün işareti olarak yorumlanır. İ.S. 2. yüzyıla tarihli Mesomedes'in Nemesis İlahisi'nde, bu tekerlek iyi talihi döndüren bir enstrüman olarak anlatılır (Edwards 1990);

"emphasizes that the expansion of the concept of Nemesis from punishing judge to a personification of divine order, natural as well as ethical, is the latest stage of her development, concurrent with the appearance of her celestial associations. Fortune's wheel, a metaphor for the endless changes in human life, the seemingly accidental turns from prosperity to disaster, occurs earlier in literature than Nemesis' wheel."

Resim 2. Hyeraptina Tipi Tykhe. Korinth. (Edwards 1990)

Bu özelliği ile, Korinth örneğinde Tykhe, Nemesis gibi ve Nemesis'in özelliklerine sahip şekilde gösterilmiştir.

Tykhe'nin bir tanrıça olarak en çok saygı gördüğü coğrafyalardan biri bugünkü Suriye, İsrail, Filistin ve Ürdün'ü içine alan, Yakın Doğu'dur. Bu coğrafyada Tykhe'nin sahip olduğu önem, özellikle Roma dönemi sikkeleri üzerinde yer alan

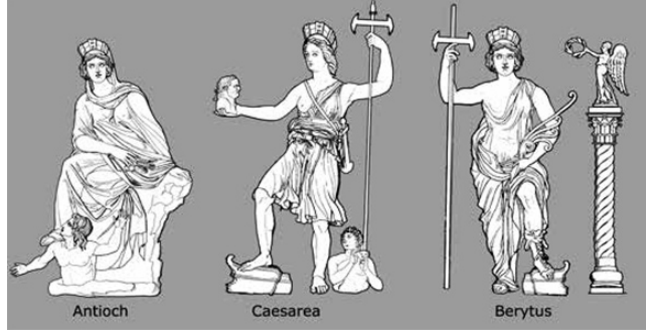
tasvirlerinin bolluğu ve kentten kente değişen farklı tasvirleri ile belirgin biçimde görülür.

Söz konusu coğrafyada sikke betimlerinden yola çıkarak üç farklı Tykhe tipi olduğu tespit edilmiştir (Kropp 2015: 201). Bu tasvirlerin öncüsü ise İ.Ö. 300 yıllarında heykeltıraş Eutykhides tarafından yapılmış olan Antiokheia Tykhesi'dir. Bu heykelde tanrıça, oturur vaziyette betimlenmiştir. Kule taç ve uzun bir elbise giyen tanrıçanın sağ ayağı, Orestes (Asi) Nehri'nin kişiselleştirilmiş hali olan genç bir erkek figürüne dayanır (Kropp 2015: 202) (*Resim 3-4*).

Resim 3. AntiokheiaTykhe'si.

(<http://www.tycheofantioch.com/>)

Resim 4. Roma Dönemi Antiokheia-Caesarea-Berytus sikkeleri üzerindeki Tykhe tasvirleri. (Kropp 2015)

Bu tipoloji, Tykhe'nin otururken gösterildiği ender tasvirlerden biridir. Bunun dışında, bugün İsrail kıyısında yer alan ve İ.Ö. 30 yılında Romalılar tarafından kurulan Caesarea Maritima kenti sikkelerinde tanrıça Tykhe'nin tasviri bulunur. Caesarea Tykhesi, özellikle İ.S. 68 yılında, yani İmparator Nero'nun 14. yılında kent adına bastırılan sikkelerde görülmeye başlar (Kropp 2015: 203). Bu tasvirinde Tykhe, ayakta ve frontal biçimde gösterilir. Üzerindeki kıyafetler ve atribütler tamamen Yunanlıdır. Başı sağa doğru dönüktür ve öne doğru uzattığı sağ elinde tuttuğu imparator büstüne bakar. Başına kule taç, üzerine apoptygmali bir peplos ile sol kolu üzerine atılmış kolsuz bir manto giyer (Resim 4). Yükseltilmiş sağ ayağı bir gemi pruvasına dayanır. Sol ayağı yanında ise Antiokheia Tykhe'sinde olduğu gibi yarısına kadar betimlenmiş bir erkek figürü vardır (Kropp 2015: 203). Tanrıça sol elinde uç kısmı mızrak ucu şeklinde olan ve hemen altındaki eklentiyle, üst bölümü bir haçı andıran uzun bir mızrak (*stylis*) tutar. Bu tasvirde, tanrıçanın elinde bir imparator büstü tutmuş olması onun Roma'ya olan yakınlığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Roma Dönemi'nde Yakın Doğu'ya özgü bir diğer Tykhe tasviri ise, Berytus kenti sikkeleri üzerinde görülür ve ilk kez bu kentin sikkeleri üzerinde görüldüğü için de Berytus Tykhe'si olarak tanımlanır (Kropp 2015). Berytus Tykhe'si, tıpkı Caesarea Tykhesi formunda betimlenmiş olsa da, arada küçük farklılıklar vardır. Bu farklar ilk olarak elbiselerde görülür. Kule taç giyen Berytus Tykhe'si, Caesarea tipine oranla daha kapalı bir biçimde, sol eliyle dizine kadar çektiği uzun bir elbise ile tasvir edilir. Sağ elinde *stylis* tutar. Sol ayağı, Caesarea tipindeki gibi bir gemi pruvasına dayanır. Sol yanında yer alan yivli bir sütun üzerindeki Nike (Zafer), tanrıçayı taçlandırır (Resim 4).

Çok fazla miktarda Tykhe tasviri olmasına rağmen, yukarıda öne çıkmış örneklerden yola çıkarak, tanrıçanın farklı coğrafyalardaki tasvirleri ve kültleri

hakkında bilgi verilmeye çalışıldı ancak; tüm bu örneklerin dışında, Tanrıça Tykhe'ye ait belki de en iyi korunmuş olan tasvir, günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan ve üzerindeki renklerine varıncaya kadar korunmuş olan Prusias ad Hypium Tykhe'sidir. Bu heykel, 1931 yılında, bugünkü Düzce İli, Konuralp Mahallesi içinde bulunmuştur. Toplam yüksekliği 2.65 m olan heykel, profilli bir kaide üzerinde durur. Bir khiton ile himation giyer. Geleneksel olarak Tykhe ile özdeşleştirilen kule taç, bu heykelde yoktur. Onun yerine yarım ay şeklinde, tepesi yüksek, plastik bitkisel motiflerle işlenmiş bir kalathos (çanak) taç takmaktadır. Yana doğru açık ve dirsekten itibaren eksik olan sağ kolu olasılıkla, kent sikkelerinde de betimlendiği şekliyle, bir tekne dümeni tutmaktadır. Yukarı doğru kaldırılmış sol kolunda ise içinde muhtemelen bölge ile ilgili olan meyvelerin yer aldığı bir cornucopia ve onun yanında bebek Tanrı Pluto (Asklepios-sağlık) yer alır (Zeyrek-Çelik 2005) (Resim 5 a-b). Pluto burada sağ elinde meyveler taşıırken sol eliyle de tanrıçanın saçını yakalar biçimde betimlenmiştir. Heykelin saç, taç ve elbise detaylarında matkap izlerinin görülmesi, en erken İ.S. 2. yüzyılı işaret eder.

A

B

Resim 5. Tanrıça Tykhe ve çocuk tanrı Pluto. Prusias ad Hypium. İ.S. 2. yüzyıl.
İstanbul Arkeoloji Müzesi

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tyche_Pluto_Prusias_ad_Hypium_IstArchMu451b.jpg;
<http://www.pbase.com/image/60375036>)

Yunanistan'daki Thebes'te ele geçmiş, Atinalı heykeltıraş Ksenophon ile Thebesli heykeltıraş Kallisthionikos tarafından yapıldığı Pausanias tarafından bildirilmiş olan Thebes Tykhesi, çocuk Pluto ile tasvir edilmiş erken örneklerden biridir.

Aslında Pluto figürü İ.Ö. 4. yüzyılda barış tanrıçası Eirene ile birlikte tasvir edilmekteydi ve Thebes örneğini yapan heykeltıraşlar bu heykeli görmüş olmalıydılar. Bu iki heykeli inceleyen araştırmacılar ise Pluto'nun, cornucopia ile yer değiştirmiş olabileceğini ileri sürerler (Arya 2002).

Prusias örneği, sahip olduğu bazı özellikler ile geleneksel Tykhe formundan farklıdır. Koruyucusu olarak kabul edildiği kentlerde tanrıça, istisnasız kule formunda bir taç takarken, Prusias örneğinde bitkisel süslemeli yüksek bir taç takar. Bu yüzden, Tykhe'nin Prusias ad Hypium kentinde, kent koruyucusu olarak kabul görmediği söylenebilir. Hem tacının formu, hem elinde tuttuğu bereket

boynuzu, hem de eksik olmasına rağmen, bir gemiye ait olduğu anlaşılan dümene ait izler, Tykhe'nin Prusias kentinde tamamen, bolluk, bereket ve talih yönüyle saygı gördüğünü gösterir. Bunun yanında, bu heykelin kent sikkeleri üzerindeki tasvirleriyle bire bir uyum göstermesi, kentte tanrıça adına yapılmış bir kült alanı ya da bir tapınağın olduğu fikrini uyandırmaktadır.

Tanrıça'nın bir dümen tutuyor olması ise tamamen kentin tarımsal ekonomisi ile açıklanabilir. Çünkü dümen figürü, bereket boynuzundan daha açık ve net biçimde ekonomi ve taşımacılığı simgeler (Arya 2002, Bilir, A. ve diğer 2015). Özellikle, Praeneste, Alexandria, Roma, Syrakuz gibi liman kentlerinde bu özelliği yaygın olmasına karşın, Prusias ad Hypium gibi kıyıdan uzak bir karasal kentin sikkelerinde bir dümenle betimlenmesi, tamamen Prusias'ın gerçekleştirdiği nehir ticaretine işaret eder. Nitekim Hypios Nehri, bölgenin en önemli ve geniş suyollarından biridir ve üzerinde ticaret yapılmasına uygundur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında, Yunan kültüründe Tykhe, Roma'da ise Fortuna olarak adlandırılmış tanrıça, günümüzün en popüler kavramları arasında yer alan şans, kader, umulmayan-beklenmeyen başarının kişiselleştirilmiş hali olarak, yüzyıllar boyunca önemini korudu. Gerek Yunanlılar gerekse Romalılar, Olympos'lu olmayan bu tanrıça adına tapınaklar inşa ettiler, heykellerini ve çok farklı tasvirlerini yaptılar. O'nu kendi tanrı ve tanrıçalarıyla bir tutarak büyük saygı gösterdiler. Başına kule şeklinde bir taç giydirip kendi kentinin koruyucusu ya da baş tanrısı ilan ettiler. Eline bereket boynuzu vererek, bolluk ve bereket getirmesini umdu ya da sahip olduğu bolluğu tanrıçaya atfettiler. Bir eline tutuşturdukları gemi dümeni ya da ayağı altında gösterdikleri gemi pruvası veya

bir küre ile insanların ekonomik yaşamını yönlendiren ya da talihlerini değiştiren bir tanrıça olduğu imajını çizdiler ve tanrıçayı hayatlarının başköşesine koydular. Bu atribütleriyle kentlerinin sikkeleri üzerine bastılar.

Ancak her zaman bir kentli ya da kentin koruyucusu bir tanrıça olmadığı, zaman içinde ele geçen heykelleri ve benzeri tasvirleriyle daha iyi anlaşıldı. Bu noktada, Anadolu'da veya Roma Dönemi'ndeki adıyla Küçük Asya'da bulunmuş sağlam bir heykeli, O'nun farklı özelliklerini de ön plana çıkardı. 1931 yılında, bugünkü Düzce İli, Konuralp Mahallesi'nde bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen heykeli, hem sanatsal hem de ikonografik açıdan farklı bir Tykhe karakteri çizer. Birincisi, alışıldık kentli tanrıça Tykhe'nin başındaki Kule Taç, Prusias Tykhe'sinde yoktur. Bu durum, Tanrıça'nın kentin koruyucusu olmadığına bir göstergesidir. Onun yerine bitkisel motiflerle işlenmiş yüksek bir taç takması, kentin bölgedeki tarımsal faaliyetlerinin ve toprağın bereketinin bir simgesidir. Sol kolunda tuttuğu, bereket boynuzu yine kentin sahip olduğu bolluk ve bereketi simgeler. Bereket boynuzu yanında yer alan bebek Tanrı Pluto ise Tanrıça'nın kente getirdiği sağlığın bir simgesidir. Bugün kayıp olsa da, kent sikkelerinden de anlaşıldığı kadarıyla sağ eliyle tuttuğu dümen, kentte yaşayan insanların şansını ya da kaderini değil, daha yüksek ihtimalle Hypios Nehri üzerinde yapılan ticareti sembolize eder. Bu haliyle kentselden ziyade, kırsal bir tanrıça olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arya, D.A. *The Goddess Fortuna in Imperial Roma: Cult, Art, Text*, 2002, (Doktora Tezi)

Bilir, A. -P.Pınarcık-E.Okan-G.Bilir, "The Agriculture and Trade in the Ancient Age in Duzce in the Light of the Prusias ad Hypium Coins", *1st International Yew Workshop Of Turkey in Duzce . Yew 2105 Duzce*, Duzce University, 28th September-4th October 2015, 2-8

Edwards, C.M. "Tyche at Corinth", *Hesperia*, Vol 59, 1990, 529-542

Erhat, A. *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 1997

Heidenreich, R. "Bupalus und Pergamon", *AA* 50, 1935, 668-701

Hesiodos, *İşler ve Günler/Tanrıların Doğuşu*, Çev. Furkan Akderin, 2012

Kane, S. "The Kore Who Looks After the Grain!: A Copy of the Torlonia-Hierapytna Type in Cyrene," *AJA* 89, 1985, 455-463

Kropp, A. "The Tyche of Berytus: A Phoenician Goddess on Civic Coinage", içinde: *Religion in the Roman Empire*, Vol. 1, No. 2, 2015, 201-218

Mattison, S.B. "The Goddess Tyche", içinde: *An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*. Yale University Art Gallery Bulletin, 1994, 18-33

Necatigil, B. *100 Soruda Mitologya*, 2003

Palagia, O. "Tykhe at Sparta", *An Obsession with Fortune: Tyche in Greek and Roman Art*. Yale University Art Gallery Bulletin, 1994, 64-75

Scranton, R. L. *Corinth, I, iii, Monuments in the Lower Agora and North of the Archaic Temple*, Princeton 1951

Villard, L. "Tyche" *LIMC* VIII. 1, 1997, 115-125

Williams, C. K. II - J. E. Fisher, "Corinth 1974: Forum Southwest," *Hesperia* 44, 1975, 1-50

Zeyrek, T. -G. B. Çelik, *Prusias ad Hypium. Anadolu'nun Kuzeybatısında Antik Bir Kent*, İstanbul 2005

İNTERNET KAYNAKLARI

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tyche Pluto Prusias ad Hypium IstArchMu451b.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tyche_Pluto_Prusias_ad_Hypium_IstArchMu451b.jpg)

<http://www.pbase.com/image/60375036>

Plinius, *Naturalis Historia*,

<http://data.perseus.org/catalog/urn:cts:latinLit:phi0978>.

<http://www.tycheofantioch.com>

GÖRSEL – İŞİTSEL KAYNAKLAR

Resim 1. Tykhe Başı. Korinth. - Edwards, C.M. "Tyche at Corinth", *Hesperia*, Vol 59, 1990

Resim 2. Hyeraptina Tipi Tykhe. Korinth. Edwards, C.M. "Tyche at Corinth", *Hesperia*, Vol 59, 1990

Resim 3. AntiokheiaTykhe'si. (<http://www.tycheofantioch.com/>)

Resim 4. Roma Dönemi Antiokheia-Ceasarea-Berytus sikkeleri üzerindeki Tykhe tasvirleri.(*Kropp 2015*). Kropp,A. "The Tyche of Berytus: A Phoenician Goddess on Civic Coinage", içinde: *Religion in the Roman Empire*, Vol. 1, No. 2, 2015

Resim 5. (A ve B) Tanrıça Tykhe ve çocuk tanrı Pluto. Prusias ad Hypium. İ.S. 2. yüzyıl. İstanbul Arkeoloji Müzesi
(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tyche_Pluto_Prusias_ad_Hypium_IstAnchMu451b.jpg; <http://www.pbase.com/image/60375036>)